

tudi zaradi tega, ker je imela v knjižni omari samo ta izvod, zakaj prvi izvod, kupljen v šolskem letu 1869/70, se je izgubil najbrž v času, ko je bila gimnazija za nekaj let ukinjena. (Program kranjske gimnazije 1870, str. 26.)

Med nacistično okupacijo so bile naše Poezije hkrati z drugimi slovenskimi knjigami izločene iz gimnazijske učiteljske knjižnice in začasno odložene v neko šupo pri gasilskem domu. Od tam jih je skupaj z večjim številom slovenskih knjig spravil stanovalec v sosedni hiši na podstrežje gradu Kieselstein. Tam so knjige v vlagi in prahu dočakale osvoboditev, nakar so bile jeseni 1952 oddane Študijski knjižnici, kjer se hranijo med prešerniani.

S temi pojasnili je prikazana dosedanja pot Poezij in navedena vrsta njenih dosedanjih lastnikov. Ta prispevek k prešernoslovju objavljamo ob ustanovitvi Prešernovega spominskega muzeja v obnovljeni pesnikovi hiši v Kranju.

Stanko Bunc

PRVI IZPITI IZ SLOVENŠČINE NA MARIBORSKI GIMNAZIJI

Reforme Jožefa II. so močno posegle v razvoj slovenskega ljudstva. Posledice nekaterih njegovih najbolj osovraženih novotarij so se še čutile, ko so le-te že davno odpravili.

Za Jožefove vlade je posebno zrastel pomen šolstva. Le izobrazba odpira odslej vrata v mestne, deželne in državne urade. Tudi sodstvo opravljajo vnaprej samo šolani sodniki. Zato bi pričakovali tudi pri nas razcvet srednjih šol in mariborske gimnazije. Toda nekatere reforme Jožefa II. so tako razburile ljudstvo, da je zasovražilo vse, kar je bilo državno. Naravnost v sršeno gnezdo pa je podregal Jožef II. z ukazom, naj se nagrobni spomeniki uporabljajo za tlakovanje ulic in da se mrliča ne smejo več pokopavati oblečeni, marveč le zaviti v rjuho. Enako je prepovedal uporabo krst. Vsaka župnija je smela uporabljati za pogreb le eno veliko krsto za vse ne glede na to, ali je umrl novorojenec ali odrasel človek. V njej so spravili mrliča na pokopališče, kjer so ga vrgli iz nje v grob.

Odpor slovenskega ljudstva na Štajerskem proti Jožefu II. se je nazorno pokazal v odnosu do mariborske gimnazije. Ni hotelo več pošiljati otrok v njo. Prej je vstopalo v prvi razred letno 20 do 28 učencev, po nepriljubljenih Jožefovih reformah pa le 7 do 8. Komaj osem let po ustanovitvi je štela mariborska gimnazija že 150 učencev, leta 1787 pa je padlo število gimnazijcev v vseh petih razredih na 29, torej povprečno na 6 v vsakem razredu. V naslednjih letih se sicer stanje izboljšuje, vendar pa je pretiela še več let nevarnost, da država ukine zavod, ki je imel l. 1791 vedno še komaj 42 učencev, leto pozneje pa 45. Mariborčani bi tedaj gimnazijo tudi izgubili, če ne bi primanjkovalo izobraženstva, ki je bilo prav v tistem času posebno potrebno.

Zlasti je bilo premalo slovenščine večših uradnikov za slovenske kraje na Štajerskem. Kljub vsemu prizadevanju Jožefa II. nemške osnovne šole niso mogle ponemčiti Slovencev. Premalo jih je bilo in preveč so bile oddaljene druga od druge, zaradi Jožefa II. pa tudi premalo priljubljene, da bi se dala doseči splošna šolska obveznost otrok. Če bi se tudi posrečilo ponemčiti vse šolarje, še s tem germanizacija ne bi zajela večine mladine. Razen tega so bili učitelji premalo izobraženi in premalo spretni, da bi mogli popolnoma prekvasiti z nemško miselnostjo otroke, če bi že to tudi res hoteli. Šolarji so se naučili nemščine le za silo, nikakor pa ne tako, kot je želel Jožef II., da bi zamenjali svoj materin jezik z nemškim. Tako se tu ni dalo vladati brez slovenskega jezika in dr. Andrej Kavčič je znal prepričati o tem tudi vladne kroge.

Propadanje let 1758 ustanovljene mariborske gimnazije je zaskrbelo tudi vlado, ker je pretiło s tem tudi pomanjkanje slovenske duhovščine, iz katere si je hotel ustvariti Jožef II. oporo državne uprave. Ob nedeljah in praznikih je morala s prižnic oznanjati in razlagati državne ukaze in odloke. Župniki so vestno vodili tudi matične knjige, ki so dobile tem večji pomen, odkar vojakov niso več lovili, ampak izbirali na naborih na osnovi natančnih spisikov. Da bi duhovščina laže opravljala te naloge za državo, je razbil prejšnje preobširne župnije in ustanovil mnogo novih. Ko je bila tako potreba mnogo večja, pa je dotok z mariborske gimnazije skoraj popolnoma odpovedal.

V tej zadregi si je skušala državna uprava pomagati s tem, da je začela širokogradno razlagati predpise, ki so ovirali šolanje, a ti ukrepi niso zadoščali, da bi rešili mariborsko gimnazijo krize. Od tedanje avstrijske birokracije pa bi zaman pričakovali

toliko bistroumnosti, da bi sama iznašla uspešnejše sredstvo. Novo življenje ji je vdihnil s svojevrstno transfuzijo krvi sposobni dr. Andrej Kavčič.

Andrej Kavčič je bil od l. 1785 do svojega odhoda v Gradec za kanonika l. 1807 mariborski župnik, a od l. 1786 tudi direktor (nadzornik) mariborske gimnazije. Njegov prednik Otič se je brugal za ta zavod le toliko, kolikor je moral po svoji službeni dolžnosti, Kavčič pa je kot doktor filozofije in teologije veljal ne le za najbolj izobraženega Mariborčana, marveč ga je odklovala tudi posebna ljubezen do gimnazije. V oporoki je s svojimi štipendijami v dejanju dokazal, kako mu je bil ta zavod pri srcu. Kot prosvetljenca in narodnega buditelja ga je bolelo propadanje gimnazije. Rešil in poživil jo je s svojim načrtom slovenskih državnih štipendij, za katerega je znal pridobiti vlado in s tem je veliko storil tudi za prebujanje slovenske narodne zavesti na Štajerskem.

Tik pred začetkom šolskega leta 1793/4 so bile razpisane iz verskega fonda državne štipendije po 15 goldinarjev letno za tiste siromašne dijake mariborske gimnazije od prvega razreda dalje, ki znajo slovenski in imajo v vedenju in v šolskem uspehu oceno 1 (prav dobro) ali odlično. Znanje slovenskega jezika so morali dokazati s spričevalom, ki so ga dobili na posebnem izpitu iz slovenščine na gimnaziji. Te štipendije so tedaj krile stroške za stanovanje in hrano. Okrožni uradi v Mariboru, Celju, pa tudi v Gradcu so objavili vladni dekret o štipendijah za slovenske dijake mariborske gimnazije, razglasiti pa so ga morali tudi duhovniki vseh slovenskih župnij s prižnic in spodbujati revne slovenske starše, naj pošljejo nadarjene sinove v mariborsko gimnazijo. Letno je bilo razpisanih 20 štipendij, vendar pa včasih ni bilo dovolj prošnikov s prav dobro in odlično oceno. V kakem letu neizplačane štipendije niso zapadle, temveč so jih nato podelili v naslednjem letu več kot dvajset.

Ta dvorni dekret je bil za štajerske Slovence ogromnega pomena. Vsak odličen in prav dober slovenski mariborski gimnazijec je imel razmeroma visoko štipendijo. Zdaj so mogli dati svoje sinove v mariborsko gimnazijo tudi nepremožni slovenski kmetjski starši. Ko so pozneje te štipendije ukinili, so sporočili to samo na oglasni deski mariborske gimnazije in v odlegle kraje še nekaj desetletij niso zvedeli, da slovenskih štipendij ni več. V upanju nanje je poslal v Maribor študirat sina marsikdo, ki sicer ne bi upal. Število slovenske inteligence je bilo na ta način med štajerskimi Slovenci mnogo višje kot na Koroškem.

Slovenski izpiti in štipendije pa so še morda važnejši iz drugega razloga. Do tedaj je veljala slovenščina le za jezik nižjih, neizobraženih slojev; ob njega so se spotikali nemški fevdalci in uradniki. Tudi slovenski izobraženci so si med seboj dopisovali v nemščini in v razgovorih o kulturnih zadevah so se najraje posluževali nemškega jezika, ki so ga bolje obvladali. V njem so znali izraze tudi za tiste pojme, za katere še ni bilo slovenskih besed ali pa jih niso poznali, saj še ni bilo slovenskih srednjih in visokih šol. S temi slovenskimi štipendijami je po splošnem mnenju sam cesar dal priznanje slovenskemu jeziku in ta prej tako zaničevani jezik je postal na mariborski gimnaziji celo privilegiran. Ni mogel namreč dobiti teh štipendij noben Nemec, ampak le, kdor je napravil izpit iz slovenščine pri samem direktorju gimnazije dr. Andreju Kavčiču, kar je mogel tedaj samo Slovenec. Tako so ti slovenski izpiti in štipendije širili slovensko narodno zavest in celo samozavest v najširših ljudskih slojih.

Germanizacija slovenskih dijakov v Mariboru je bila v tem času skoraj nemogoča, saj bi si s tem sami odvzeli možnost dobiti slovenske štipendije tisti, ki še morda niso bili dovolj narodno prebujeni. Dr. Kavčič pač ni mogel najti uspešnejšega sredstva za prebujanje narodne zavesti med mariborsko dijaško mladino. Izpit iz slovenščine, ki je bil pogoj za te štipendije, je navajal Slovence na gimnaziji k temu, da so se začeli zanimati za slovenski jezik in se vadili pisati v njem. Stremljenja narodnih buditeljev so tako našla pri njih ugodna tla.

Prvič se je vršil izpit iz slovenščine 22. avgusta 1794. Delali so ga tisti, ki so že imeli slovenske štipendije in pa tudi tisti, ki so se potegovali zanje prihodnje šolsko leto. Prej se ta izpit ni mogel vršiti, ker prvi štipendisti še niso bili zanj dovolj pripravljeni. Kdor je na osnovi tega izpita dobil štipendijo, ga več ni delal, ampak vsako naslednje leto le novi prošnjiki.

Izpit je bil samo pismen. Tedanji direktor dr. Kavčič je narekoval nemško besedilo, ki ga je bilo treba prevesti v slovenščino. Ni nam znano, koliko dijakov se je prijavilo k izpitu in kakšen je bil uspeh, ker ni o tem nobenega zapiska. Med uradnimi spisi tudi zaman iščemo besedilo.

Prof. Janko Glazer trdi v življenjepisu dr. Andreja Kavčiča v SBL I. str. 436, da so bili ti izpiti od leta 1794 do 1804, torej enajstkrat, a ta trditev ne drži. Diarij (Dnevnik)

mariborske gimnazije točno navaja datum vseh izpitov in beleži zadnjega 3. septembra 1802. Po odhodu prejšnjih petošolcev so prejeli mariborski gimnazijci na novo slovenske štipendije zadnjič v šolskem letu 1802/3, po koncu šolskega leta pa je vlada te štipendije sploh ukinila. Seznam dijakov, ki omenja samo imena štipendistov, ne pa tudi, katero štipendijo kdo prejema, navaja ob koncu leta 1802 na vsem zavodu 36 imen. Ko so l. 1804 zadnjič podelili slovenske štipendije, je prejelo le-te samo 21 dijakov. V naslednjih letih, ko slovenskih štipendij ni bilo več, našteva seznam dijakov le 11 štipendistov. Če bi bila izpita iz slovenščine v letih 1803 in 1804, bi moralo biti to zabeleženo v Diariju, pa tudi število štipendistov bi se moralo sukati okrog 30, saj so včasih podelili več kot 20, včasih pa manj slovenskih štipendij, a ostalih 11 je ostalo v veljavi.

Izpit iz slovenščine se je vršil torej devetkrat, slovenske štipendije pa so se delile enajst let, od šolskega leta 1783/4 do konca šolskega leta 1803/4, a to je bilo dovolj dolgo, da se je na mariborski gimnaziji vzbudila slovenska narodna zavest in se ustvarilo tako slovensko narodno žarišče, da se ni dalo več zadušiti. Od slovenskih štipendij dalje ni znan v zgodovini tega zavoda niti en primer, da bi se kak Slovenec na tej šoli ponemčil, pač pa se je več ponemčenih Slovencev vrnilo svojemu narodu in celo nekaj Nemcev je izredno vzljubilo slovenski narod in začelo delati zanj.

Jan Sedivč

NEKAJ MISLI O ŠOLSKIH PRIREDITVAH

Ob razgovorih s prireditelji šolskih proslav se mi je odprlo nekaj problemov, katerih razčiščenje bi morda pomagalo prireditvam na višjo estetsko, prav gotovo pa na višjo etično raven.

Naj jih navedem:

1. Kaj naj bo pomembnejše — estetska raven šolske proslave ali njena etična vrednost?

2. Ob razrešitvi tega se zastavi vprašanje: Kdo naj bo nosilec šolske proslave, otroci ali gostje?

3. Kdo naj bi bil na šoli organizator proslav — ali, kakor je običajno, upravitelj ali slavist ali pa morda tisti, ki bi ga k temu delu poklicala vsebina proslave, npr. ob 29. novembru zgodovinar, ob 1. maju predavatelj družbeno-ekonomske vzgoje itd., ali pa morda nalašč za to priložnost sestavljena skupina — team, kot jo danes tako radi imenujemo s tujko. Ta bi proslavi dala vsebinsko pestrost in hkrati razbila šablono običajnih okvirov akademije.

4. Kakšno pomoč naj bi šolam nudili npr. centri za estetsko vzgojo otrok ali sedanji Pionirski dom, ne da bi hkrati zavrli iniciative in oklenili proslave v centralni republiški obrazec?

Ob naštetih problemih bi želela povedati nekaj misli, ne da bi kakorkoli vztrajala na tem, da so edino veljavne in najbolj pravilne.

I.

Ob tehtanju estetske ravni in etične vrednosti sem to dvoje ločila le zaradi boljše razvidnosti samega problema, kajti že v začetku moram reči, da je to dvoje neločljiva celota šolske proslave.

Če izhajam s stališča, da proslava ni sama sebi namen, temveč da prek nje zasledujemo določene vzgojne in družbene smotre, potem je etična vrednost proslave prvotna.

Poglejmo najprej estetsko plat: estetsko vrednost proslave zagotovi njena vsebina (morda bi temu rekli programski del). Raven vsebine (to je programskega dela) včasih zniža njena izvedba. Skrb za to, da se estetski del proslave zagotovi pri izboru tekstov, je eden izmed pogojev, da proslava uspe. Ob izboru tekstov se že zastavi vprašanje, kdo jih bo interpretiral in komu so teksti namenjeni. Primer: nedvomno spada Drejčnik Andrej govori Mileta Klopčiča med vredna dela predvojne socialne poezije. Pomanjkanje sodobne domače socialne poezije in neinformiranost o evropski socialni poeziji nujno pripelje do tega, da ob vsakoletnih proslavah 1. maja na mnogih šolah slišimo interpretacijo tega teksta. V kolikor bi ta tekst dali otroku v 4. razredu osnovne šole z nalogo, da ga prebere ali deklamira svojim sošolcem, mislim, da bi kljub njegovim